

Ilija Pejić

UDK: 930.85(497.5Bjelovar)»19»:82

Pregledni članak

Rukopis prihvaćen za tisak: 23. 5. 2007.

KNJIŽEVNI ŽIVOT BJELOVARA U PRVOJ POLOVICI 20. STOLJEĆA

Sažetak

Uvodnim tekstom književni rad pisaca iz Bjelovara i okolice, tzv. *bjelovarski književni krug*, promatra se u cjelokupnosti kulturnih nastojanja u prvoj polovici 20. stoljeća. Mnogo djela razasutih po tisku ili, u najboljem slučaju, ukoričenih, neujednačenih vrijednosti raščlanjuje se i kritički vrjednuje neposrednim uvidom u stvaralaštvo svakog autora.

Radi preglednosti književni život prikazan je u dvjema cjelinama: *Ocvali sjaj stare imperije (1900.–1918.)* te *Iznevjerena očekivanja: u novoj državnoj tvorevini (1919.–1945.)*.

Lujo Varga Bjelovarac i Fran Pilek, dva izvorna pjesnika i pripovjedača rodoljubne, ratne i socijalne tematike, dominantne su književne osobnosti prvog razdoblja koje se uglavnom poklapa s hrvatskom modernom. Istodobno djeluju i mnogi drugi književnici: *zadnji pobornik ilirstva* Ivan Trnski, pučki pisac i prosvjetitelj puka, liječnik, prevoditelj s bugarskoga i ruskoga Fran Gundrum Oriovčanin, svestrani svećenik Ivan Nepomuk Jemeršić, teolog i pučki pisac Rudolf Vimer i dr. Ugođaj predratnog Bjelovara u svojim kozerijama oslikao je Kruno Kolarević Sanjin, dok su Dragutin Klobučar i Ivan Bošnjak autori crtica iz seoskog života.

Drugo razdoblje, poznatije kao *književnost između dva rata*, vrijeme iznevjerenih očekivanja, gorkih iluzija i otrežnjenja obilježeno je polemičkim tonovima, esejima pedagoga Vlade Petza, esejima-fantastičnim pričama Slavka Rozgaja, fizičara i astronoma, procvatom književnosti za djecu (Josip Cvrtila, Mato Lovrak, Zlata Perlić, Eduard i Branko Špoljar), dominacijom socijalne tematike i proznih vrsta (Vladimir Jurčić, Milan Selaković, Ivan Dončević, Rikard Simeon, Slavko Kolar, Mihovil Pavlek Miškina, Mara Matočec), pojavom ženskog pisma (Zdenka Jušić-Seunik, Zlata Perlić) uz iznimna poetska ostvarenja i otklone od uobičajenih klasifikacija (Đuro Sudeta).

Na kraju je pridodan popis korištene literature u konačnom oblikovanju sinteze, pregleda, kao polazišta za daljnja iščitavanja i istraživanja na kraju kojih će nastati *Bjelovarska zavičajna čitanka*.

Ključne riječi: bjelovarski književni krug, motivi rodoljublja, priče sa sela, ratna tematika, polemički esej, književnost za djecu, socijalni motivi, žensko pismo.

1. Uvod

Kulturni i književni život Bjelovara u prvoj polovici 20. stoljeća ovdje je obuhvaćen u znatno širem prostoru od samog grada, jer su njemu gravitirala mnoga druga mjesta kao županijskome i regionalnom središtu. Pritom se misli na Križevce, Đurđevac, Virje, Grubišno Polje, Veliki Grđevac, Garešnicu, Čazmu...Pisci i drugi umjetnici tiskaju svoja djela u bjelovarskim tiskarama Lavoslava Wissa, F. Lipšića, Adolfa Kolesara i Stjepka Škaleca. Dodamo li tomu i pregled tiska, novina i časopisa od početka 20. stoljeća do kraja 2. svjetskog rata, dobit ćemo kakvu-takvu sliku nakladničke djelatnosti, nužnog preduvjeta za plodno književno stvaralaštvo. U podlistku su objavljivana vrijedna djela iz svjetske i hrvatske književnosti pa su novine tako stvarale ozračje kulturne Europe u prilično prometno izoliranom gradu središnje Hrvatske istodobno mnoge pisce potičući na književni rad. Neke od tiskovina potrebno je u ovome kontekstu spomenuti: *Tjednik bjelovarsko-križevački* (1890.–1919.) kojega nasljeđuje *Demokratski glas* (1919.–1923.), *Bjelovarski vjesnik* (1929.–1935.), *Nezavisnost: bjelovarsko-križevački vjesnik* (1906.–1935.), *Glas Bjelovara* (1935.–1940.), *Graničar* (1940.), *Nezavisna Hrvatska* (1942.) i *Bilo Gora* (1942.–1943.). Od književnih časopisa povremeno su izlazili *Vesna* (1912.) i *Preradović* (1931.).

Sve to vrijeme djeluju i mnoga društva. Neka su se bavila knjigom i čitanjem (Hrvatska čitaonica, Srpska čitaonica, Hrvatska pučka knjižnica "Preradović"...), druga pjesmom, plesom i folklornom baštinom (Hrvatsko obrazovno obrtno-radničko društvo Golub, Hrvatsko pjevačko društvo Dvojnice...), a treća sportom i zdravstvenom kulturom (Hrvatski sokol...). Na tribinama, koncertima i sletovima tih društava mogle su se čuti pjesme hrvatskih pjesnika (Nazor, Preradović, Šenoa, Kranjčević, Varga Bjelovarac...), skladatelja hrvatskih (I. pl. Zajc, R. Matz, I. Barešić, V. Stahuljak...) i svjetskih (L. van Bethoven, Grieg, Mozart...). Vesele dramske igre, gostovanja kazališta iz Zagreba i Osijeka upotpunjuju ugođaj takvih priredbi.

2. Sjaj ocvalog imperija (1900.–1918.)

2.0. Bjelovar je u prvim godinama 20. stoljeća, unatoč bržem gospodarskom razvitku i željezničkoj povezanosti s Križevcima i Kloštrom, i dalje provincijski gradić (1900. g. imao je 7 873 stanovnika)¹ središnje Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije kao dijela nekada moćnoga, a sada na zalasku imperija, Austro-Ugarske Monarhije. U usporedbi s naglim razvojem Varaždina, Karlovca i Zagreba, koji su uveli struju, kanalizaciju, javni vodovod i uredili prometnice, "Naš Bjelovar, naš lijepi

¹ Vladimir Strugar. *Bjelovarsko-bilogorska županija*. Bjelovar, 1996., str. 50.

Bjelovar spava.”² Unatoč tome grad je administrativno-upravno, sudsko i trgovačko središte Bjelovarsko-križevačke županije.

Tmurne slike svakidašnjice na tren su zaboravljane bogatim koncertima Dvojnica (osnovane 1873.), Goluba (osnovan 1887.) i sletovima Hrvatskoga sokola (osnovan 1905.). Sve su redovito pratili *Tjednik bjelovarsko-križevački* i *Nezavisnost*. U podlistku su objavljene crtice, priče, pjesme, prikazi i osvrti poznatih bjelovarskih pisaca kao što su: E. Kramberger, D. Klobučar, L. Varga Bjelovarac, F. Pilek, K. Kolarević Sanjin, I. N. Jemeršić i dr. Strane pisce uspješno su prevodili – bugarske i ruske F. Gundrum Oriovčanin, ruske I. Trnski, a engleske L. Varga Bjelovarac.

Ozračje kulturnog života Bjelovara na početku 20. stoljeća možemo prikazati tako da se na tren vratimo u prve dane 1912. zavrivši u *Tjednik*. Golub je 7. siječnja 1912. priredio u Sokolskom domu ples s koncertom te su tom prigodom izveli pjesmu L. Bjelovarca *Živo biju srca naša* (Golubova koračnica), ali i veselu igru *Pod uvojetom* J. Šenoe.³ Mjesec dana prije toga Golub je u Zvijezdi 5. prosinca 1911. održao zabavu za građanstvo i tom prigodom izvedena je dramska igra *Na Nikolinje* D. Klobučara.⁴ U 11. broju *Tjednika*... najavljuje se i gostovanje Hrvatskoga narodnoga pokrajinskog kazališta koje će izvesti desetak predstava: Vojnović: *Smrt majke Jugovića*, Dežman: *Zlatarovo zlato*, Ogrizović: *Hasanaginica*, Gogolj: *Revizor*, Shakespeare: *Mletački trgovac*...⁵ Za 1912. najavljuju se pučka predavanja A. Štampara, D. Trstenjaka, Đ. Šurmina, Đ. Szabe, J. Tomića i dr.⁶

U djelima ostvarene disonantne *polemike tonove, motive rodoljublja i slike života na selu* te uskoro i *prizore ratne stvarnosti* lakše ćemo pratiti i blažim estetskim sudom vrijednovati ako ih promatramo u cjelini kulturnih nastojanja toga vremena.

2.1. Povoda za *polemike* bilo je na pretek i uglavnom su se svodile na uređenje grada, uvođenje električne umjesto plinske rasvjete, izgradnju gradske kanalizacije i javnog vodovoda, gradskog kupališta, paviljona i dr. Zanimljiva je pojava *Kruna Kolarevića Sanjina* koji ubrzo napušta povijesne teme i priklanja se svakodnevnom – kozeriji. *Vječni Žid u Bjelovaru*⁷ priča je o poslovnom čovjeku Ahasveru koji dolazi u Bjelovar jer je čitao u novinama “natječaj za uvođenje gradske rasvjete.”⁸ Ahasverovi dojmovi su porazni: ni u magistratu, ni u trgovinama nitko ne zna nijedan strani jezik. U gostionici susreće “poslovne ljude”, gradske vijećnike, koji mu predočavaju

² Bjelovar. *Nezavisnost*, I, 41(1907), str. 2.

³ Golub. *Tjednik bjelovarsko-križevački*, XXIII, 11(1912), str. 3.

⁴ Vidjeti: *Tjednik bjelovarsko-križevački*, XXIII, 6(1911), str. 2.

⁵ Hrvatsko narodno pokrajinsko kazalište. *Tjednik bjelovarsko-križevački*, XXIII, 11(1912), str. 3.

⁶ Pučka predavanja u Bjelovaru. *Tjednik bjelovarsko-križevački*, XXIII, 47(1912), str. 2.

⁷ Kruno Kolarević Sanjin. *Vječni Žid u Bjelovaru*. *Nezavisnost*, I, 30-34(1907).

⁸ O. c. *Nezavisnost*, I, 32(1907), str. 4.

napore u uređenju grada, što Kolarević koristi da bi sveopći kaos ismijao jer sve je suprotno od navedenog: "grad diže krasne perivoje u Vila četvrti, zatim uređuje kupalište na svojoj krasno uređenoj rijeci... naše škole su opskrbljene krasnim i modernim učilima... Na polju glazbe diže se veličanstven paviljon..."⁹ Previše znatiželjni Ahasver postaje smetnja gradskim ocima te ga zatvaraju. Naš Ahasver, Kolarević, o kojemu nema nikakvih biografskih podataka, ubrzo se rastaje od grada, razočaran jer umjesto nagrade stigao ga je prezir. On je čovjek modernog vremena, a gradski oci trubaduri zaljubljeni u blijedi mjesec i "rasvjetu bez troška."¹⁰

2.2. *Hrvatsko selo* sa svim svojim posebnostima doživjet će afirmaciju u književnosti istom tridesetih godina. Do kraja 1. svjetskog rata uglavnom se pojavljaju pisci kraćih proza, crtica, a među njima najpoznatiji su D. Klobučar i I. Bošnjak.

Ravnajući učitelj pučke učionice u Bjelovaru, član odbora i tajnik ovdašnjega Hrvatskoga sokola *Dragutin Klobučar* (Vukmanić, 1862. – Bjelovar, 1930.), blagajnik Hrvatske čitaonice, predsjednik Hrvatskoga učiteljskog društva Bjelovar sredinom dvadesetih godina, autor kronologije osnivanja Hrvatskoga sokola¹¹ te pisac povijesti Bjelovara 1928...¹² uza sve obveze našao je vremena i za pisanje. Kratke priče koje se uglavnom iscrpljuju u idiličnim sličicama života na selu (*Iz sela*, 1907., *Seoska krčma*, 1909.) ne bismo previše isticali i Klobučara u književnom kontekstu ne bismo ni spominjali da 1913. nije objavio *Seoski roman*¹³, poveću priču o Luki i Rozi koji su se uzeli iz ljubavi i koji su si obećali vjernost. Luka odlazi na ratište, a Roza popušta pred laskanjima mladoga pisara. Unutarnja previranja, muke savjesti, kajanja i ispaštanja, a potom lavina prijekora, prvo Lukinih roditelja, svekrve i svekra, a zatim osuda sela prevelik je teret koji slama to krhko stvorenje. Roza bježi svojim roditeljima, ali s njom su očaj, kajanje, gorka spoznaja da se svijet u njoj ruši. Idilične slike zamijenjene su drugačijim prizorima, selo je prikazano u stvarnijem i životnijem obliku koji se može svesti na nekoliko riječi: grijeh – spoznaja – pokajanje – iskupljenje.

Ivan Bošnjak nije uspio profilirati do kraja likove, najčešće se zadržavao na zgodama i šaljivim prizorima iz seljačkog života. Poveća priča *U višim sferama*¹⁴ ostala je na pokušaju prikaza socijalnih razlika. Vlastelinov sin Žarko Juranić zavodi kćer svoga računovođe Pave Katića, ali je ne ženi, već nju i oca baca na ulicu. Radnja

⁹ O. c., str. 4.

¹⁰ Kruno Kolarević Sanjin. Ahasverijade na rastanku. *Nezavisnost*, I, 43(1907), str. 4.
Kolarević je vjerojatno pripadao učiteljskom staležu. Uz spomenute kozerije napisao je i omanju raspravu Narodna lirika u umjetnoj poeziji. *Nezavisnost*, I, 12-13(1907).

¹¹ Dragutin Klobučar. Osnutak Hrv. sokola u Bjelovaru. *Nezavisnost*, I, 25(1907), str. 2-3.

¹² D. Klobučar. Iz historije grada Bjelovara. *Nezavisnost*, XXII, 9-16(1928)

¹³ D. Klobučar. Seoski roman. *Nezavisnost*, VII, 44-51(1913).

¹⁴ Ivan Bošnjak. *U viši sferama*. Tisak i naklada Lav. Weissa u Bjelovaru, 1915. Bošnjak je i autor još nekih crtica: *Tko je kriv?* (1915.), *Kneževe hlače* (1915), *Zlatno ime* (1915).

je bez zapleta, likovi neuvjerljivi, izuzev završetka koji u čitatelju budi suosjećanje s trudnom djevojkom.

2.3. Izraziti *osjećaje prema rodu i domu* bilo je lakše u obliku stiha i pjesme pa se u prvom razdoblju izdvajaju tri pjesnika: Ivan Trnski, Lujo Varga Bjelovarac i Fran Pilek. Trnski je više živio kao legenda negoli kao pjesnik čije su pjesme čitane. Pilek je bio uvjerljiviji u slikanju ratne stvarnosti, jedino je Varga bio istinski pjesnik rodoljubne tematike.

Lujo Varga Bjelovarac (Bjelovar, 1871. – Osijek, 1917.), domobranski časnik u Osijeku, 1909. obilježio je dvadesetogodišnjicu svoga rada.¹⁵ Započevši rano s pisanjem stvorio je bogato i raznoliko pjesničko i prozno djelo, razbacano po mnogim časopisima, koje je do danas ostalo neistraženo. Dvije knjige proze i knjiga aforizama te desetak pjesama mogu nam dovoljno predložiti literarne domete toga pisca koji je objavljivao pod raznim pseudonimima (Kornelije Bosilčević, Bjelovarac...). Kao pjesnik mnogih napitnica¹⁶ i prigodnih pjesama ostat će zapamćen u Bjelovaru i kao autor *Koračnice Hrvatskoga sokola*¹⁷, koračnice Goluba (*Živo biju srca naša*) te redovni suradnik *Nezavisnosti* sve do prerane smrti 13. prosinca 1917. godine. I u osječkom i u bjelovarskom književnom krugu Bjelovarac je bio aktivnim članom, što više, jedan od osnivača Kluba hrvatskih književnika u Osijeku. Zahvaljujući Rudolfu Franji Mađeru uvršten je 1925. i u almanah *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925. do 1925.*¹⁸

Zanimanje za kratke oblike, aforizme¹⁹ te prijevodi djela D. Haecka, O. Wildea, C. Ewalda, K. Hamsuna i dr. govore o Vargi kao piscu koji je upućen ne samo u hrvatske već i u svjetske književne tijekove. Zapravo, to je samo uvod u njegov literarni svijet koji nije nikad zapostavljao estetsko: kako u primjereno ruho odjenuti osjećaj, misao, protest...pa i kad je govorio o ljubavi prema domovini, prema ženi, slikao krajolike, prikazivao teško stanje hrvatskog seljaka. U doba najvećeg iseljavanja 1907. nastala

¹⁵ Dvadesetgodišnjica. *Nezavisnost*, III, 39(1909), str. 4. Iz tog članka koji završava pjesmom R. F. Mađera Luji Vargi Bjelovarcu doznajemo da je Varga književni rad započeo pjesmom *Jedna ptica* objavljenom 1889. u Bršljanu. Poslije je objavljivao u Smilju, Našoj slogi, Vrhbosni, Preporodu, Nevenu, Danici, Pobratimu, Vijencu, Domaćem ognjištu, Prosvjeti, Hrvatskoj smotri... U novije vrijeme život i djelovanje Luje Varge Bjelovarca istraživao je Mladen Vezmarović: Lujo Varga Bjelovarac, naš pjesnik i književnik. *Naše vrijeme*, III, Bjelovar, 6. 8. 1997., str. 26.

¹⁶ Vidjeti: Hrvatska napitnica: op. 233. Uglazbio F. S. Vilhar; spjevao Lujo Varga Bjelovarac. Vidjeti i: L. Varga Bjelovarac. Čuj, sred cvieća! *Nezavisnost*, V, 34(1911.), str. 3.

¹⁷ L. Varga Bjelovarac. Koračnica Hrvatskoga sokola u Bjelovaru. *Nezavisnost*, I, 25(1907.), str. 2-3.

¹⁸ Više u: Vezmarović, M., o. c..

¹⁹ Aforizmi iz Stendhala. Pribrao ih Lujo V. Bjelovarac. *Nezavisnost*, VI, 30(1912.), str. 2.

je pjesma *Hrvatskom seljaku iseljeniku*²⁰ i u njoj se mogu uočiti neke od posebnosti Vargina rodoljubnog pjesništva. Plug je metafora seljačke muke, ali i seljačke radosti: "Plug je tebi, što i kralju kruna." U nadi boljega i lagodnijeg života seljak ga napušta, ostavlja da hrđa, dijeli se od svojih svetinja: kuće, stare lipe, crkve, zipke... Izravnim obraćanjem, prezentima u drugoj osobi ("S praga bježiš, juriš, srćeš...") kao da ga još jednom moli i preklinje da razmisli:

"Jer pod nebom nema slasti veće
Nô na svome sijat svoj i žnjeti;"

*Svojoj domaji Bjelovaru*²¹, motivima rodnog praga, djedovskog stana, zipke, želje da sinovi budu značajni ljudi, a kćeri resi krepost te ponovnim izravnim obraćanjem, ovaj put imenicama u vokativu, na misaonom je tragu prethodne pjesme kako je nakon svih lutanja i gorkih iskustava ipak najljepše doma pa makar i na kraju životnog puta, ali istodobno nas uvodi u još jedan svijet – netaknut brigama i bolima, bez oblaka i bez iskušenja, dakle djetinji. Kad se vinu "rujni sancij mladenački", kad upadne u "vrtlog tog života", neizvjesnu, ali dičnu budućnost, kada zakorači stazom rada, poštenja, ustrajnosti, putem kojim su kročili njegovi djedovi i pradjedovi neumorno radeći i ginući za domovinu, tada će spoznati svrhu svoga poslanja (*Mladome Hrvatu*).²²

Godine 1906. nastala je pjesma *U slavu 70-godišnjice Franje S. Kuhača*²³, skupljača hrvatske i slavenske folklorne baštine. Nazivajući slavljenika svećenikom i genijem, marnom pčelom koja je prošla svijetom skupljajući med..., ne bi privukao našu posebnu pozornost da ponovno ne nalazimo stalne motive pluga ("Gdje brižljiv seljak uza plug svoj kroči"), zipke ("I zipka tvoja, bijeli Osijek – grade") i pjesme "krasne, zvonke, slatke, drage" koje naziva i "molitvice svete, pune rajske snage", proistekle iz božjeg vrela... Mrtve pjesnik će usporediti sa sitnim travkama koje "mraz i sjever smota" i koje više neće odjenuti čarno ruho "tog života."²⁴

Opisujući motive iz prirode, potom motive kućnog praga, zipke, crkve, pluga, drage zvonke pjesme, Varga je oslikao doživljeni svijet svoga zavičaja, mikrosvijet s kojim je povezan i koji voli. Postupno se oslikani svijet širi poprimajući sve odlike nacionalnoga. Umjesto retorike imamo "nijansiran izraz", umjesto gromoglasne

²⁰ L. Varga Bjelovarac. *Hrvatskom seljaku iseljeniku*. *Nezavisnost*, I, 48(1907.), str. 1-2.

²¹ L. Varga Bjelovarac. *Svojoj domaji Bjelovaru*. *Nezavisnost*, I, 21(1907.), str. 1.

²² L. Varga Bjelovarac. *Mladome Hrvatu*. U: *Mila si nam ti jedina...: hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Bašćanske ploče do danas*. Priredili J. Bratulić... Zagreb: Alfa, 1998., str. 247-248.

²³ L. Varga Bjelovarac. *U slavu 70-godišnjice Franje S. Kuhača*. U: *Sretne ulice: Osječka čitanka*. Uredili Helena Sablić Tomić i Goran Rem. *Književna revija*, XXXIX, 3-6(1999.), str. 39-41.

²⁴ L. Varga Bjelovarac. *Mir vam vječni – vječna slava*. *Nezavisnost*, VI, 49(1912.), str. 1.

pjesme "molitvice svete" koje ipak mnogi čuju kad žubore, pa i poslije jednog stoljeća.²⁵

Varga je 1913. objavio knjigu *Zlatna zrnca za hrvatska srca*²⁶ koja je ubrzo rasprodana pa je dotisnuo i "drugu hiljadu". U vrijeme ubrzane pučke prosvjete²⁷ čitateljstvu su takve poučne knjige bile više nego zanimljive, iako u njima nije bila u prvom planu virtuoznost i nijansiranost izričaja. Knjiga je podijeljena u dva dijela: u prvom je ponudio odgovore na trideset tri pitanja, a u drugom u stihovima pouke za "domoljuban i bogoljuban" život svakog Hrvata. Naišavši na nenadan čitateljski interes, otišao je i korak dalje pa je drugi dio knjige proširio te su tako 1916. objelodanjena *Zlatna zrnca*²⁸. Uglavnom su te mudre misli, aforizmi, okupljeni oko glagola: *ljubi* "ovu grudu zemlje/gdje ti prvo sunce sinu"; *dom*, *jezik*, *domovinu*, *Boga...*, *prezri* licemjerstvo, sebičnost, laž, lijenost..., *nosi* "nošnju svoga kraja"..., *budi* marljiv, junak, značaj, poštenjak "nikad mlak i mlitav", *ne zataji* nikad "svog hrvatstva, vjere svoje...", *ne napuštaj* rodno praga, "ne daj, da u tuđe ruke dođe zemlja preda tvoji...", *pomaži* bližnjemu, ne sudi se s njim... *diži* knjižnice, škole, luč prosvjete *pronosi*...

Već sljedeće 1917. i prvi dio knjige iz 1913. pojavljuje se pod novim naslovom: *Iskre hrvatskog rodoljublja*²⁹. I broj pitanja s odgovorima proširen je na pedeset i pet. Putovanje stranicama te knjige zamišljeno je u obliku razgovora, pisac pita, a čitatelj odgovara: Koje si narodnosti? Što je ljubav prema otadžbini? Kako se zove tvoja domovina? Kako se zove tvoj materinski jezik, kojim govoriš? Koja ti je kao Hrvatu najdraža i najsvetija pjesma i zašto? Što je značaj, a što hrvatski značajnik? Nakon svakog pitanja slijede stihovi kao moto i uvod u razjašnjenja koja nisu preduga. Uglavnom navodi pjesnike rodoljubnog nadahnuća: I. N. Jemeršića, I. Despota, A. Harambašića, J. Milakovića, P. Preradovića, A. Mihanovića, A. Šenou, R. Jorgovanića, R. F. Mađera i dr.

²⁵ Iako izlaze iz okvira ove teme, navest ćemo još neke Vargine pjesme: Sestri jedinici u tuđini. *Nezavisnost*, IV, 45(1910.), str. 1., Pjesme Luje Varge Bjelovarca. *Nezavisnost*, V, 34(1911.), str. 2-3., Kćerci Zdenki. *Nezavisnost*, V, 6(1911.), str. 3.

²⁶ Kornelije Bosiljčević. *Zlatna zrnca za hrvatska srca*. Druga hiljada. Naklada "Hrv. narodne straže" u Zagrebu. Štamparija Lav. Weiss, Bjelovar, 1913.

²⁷ U Sokolskom domu održana su tijekom 1911. pučka predavanja o F. K. Frankopan, A. Starčeviću, Rimu i Vatikanu, U zemlji faraona, Oko Sredozemnog mora... Više u *Tjedniku bjelovarsko-križevačkom* za 1911. g. Početkom 1913. u Bjelovaru je osnovana i Hrvatska pučka knjižnica "Preradović".

²⁸ Kornelije Bosiljčević. *Zlatna zrnca*. Karlovac: Knjigotiskara Dragutina Hauptfelda, 1916.

²⁹ Kornelije Bosiljčević. *Iskre hrvatskog rodoljublja*. Zagreb: Naklada Društva Svetojeronimskoga, 1917. Pučka knjižnica, knjiga CXCVI.

2.4. Rodoljubna poezija *Frana Pileka*³⁰ ostala je u znaku pravaške retorike toga vremena, gotovo svedena na dva ključna motiva: *Bog i Domovina*.³¹

Zovu ratnih fanfara i slikama tužnih prizora ranjenih i poginulih Pilek nije mogao ostati ravnodušan. Tako su nastali *Bojni zvuci* 1915.³² Štoviše, polovicu prihoda od knjige namijenio je ratnim invalidima u županiji. Izuzmemo li bolne rastanke, tužne vijesti o pogibiji na bojištu, susret majke s mrtvim sinom, slike ranjenih koji umiru u mukama i sl., prizore kojima se ne može odreći napetost i uvjerljivost, još uvijek nismo na tragu istinske poezije, jer ona se skriva negdje drugdje, recimo u slici žitnog polja gdje mlade djevojke žanju, ali bez pjesme i veselja jer nema im dragoga (*Sunce vraški*). Ništa manje nije dojmljiva i slika grobara koji pokapa nepoznate borce u apokaliptičnoj tišini i sivilu kasnoga jesenjega maglovitog dana. Jedino vrane svojim kvar-kvar-kvar! narušavaju zlokobni mir (*Ratni grobari*). Dvorane u kojima se donedavno plesalo sada su pune bolesničkih postelja, postale su ratne bolnice. Ružmarin vene jer nitko se ne udaje i ne ženi:

“Ružmarine, cvjete veni,
Nepotreban jer si meni.
Nemam nikog svoga-
Tobom kitit nemam koga.”
(*Ružmarine veni*)

Osmerac, stihovi na narodnu, pa potom ritam poskočica u šesterцу (*Tužna djevojka*) najpogodniji su oblici da Pilek pokaže pjesničko umijeće koje je najčešće ostajalo prikriveno ili povišenom retorikom ili opisom. Pravi pjesnički doživljaj ostajao je po strani u lirskim minijaturama.

Tijekom rata Pilek se javio i s nekoliko priča u kojima uglavnom varira motive izgubljene sreće koja netragom nestaje zbog nepromišljenog čina blagajnika Stipe

³⁰ Za Frana (Franju) Pileka znamo da je rođen i odrastao u Zagrebu, da se u rodnom gradu školovao te da je 1901. imenovan namjesnim učiteljem niže pučke škole u Klokočevcu, kraj Bjelovara. Sljedeće godine postao je privremenim učiteljem u istoj školi da bi 1903. bio premješten kao učitelj u nižu pučku školu u Dragancu, kraj Čazme. Iz mnogih priloga u Nezavisnosti, priča i crtica, koje potpisuje F. Pilek Draganci znamo da je u tom mjestu ostao do kraja 1. svjetskog rata. Nakon rata više se ne javlja u bjelovarskom tisku. Već zarana zadesila ga je teška sudbina, umrla mu je žena te je ostao sam sa svoje troje male djece (vidjeti Jadovanke iz 1909.). Uglavnom se kretao u učiteljskom krugu, jasno je isticao svoja politička pravaška uvjerenja. To je i bio glavni uzrok prešućivanja, ignoriranja, zaborava kao i mnogih drugih pravaša nakon 1918.

³¹ Fran Pilek. *S moje česme: sabrane pjesme*. Bjelovar: Naklada pišćeva. Tisak Lav. Weissa u Bjelovaru, 1916. Cijelo jedno poglavlje je tako naslovljeno: Bogu i Domovini.

³² Fran Pilek. *Bojni zvuci*. Naklada pišćeva. Tisak i komis. Naklada Lav. Weissa u Bjelovaru, 1915.

(*Pokopana sreća*)³³ ili neostvarene ljubavi vježbenika Ive Falštafa i Zite (*Prekasno je*).³⁴ Domoći se imetka pod svaku cijenu, pa i trovanjem, tema je priče *Srodne duše*.³⁵ Ipak, najdojmljivija je *Iz Olgičinog dnevnika*³⁶, ispovijest mlade žene koja ostaje sama s pastorkom jer muž je na ratištu u Karpatima. Mladić je zaljubljen u maćehu, a ona nije ravnodušna. Obadvoje su na velikim mukama: on u ljubavnim i nagonskim, ona u moralnim, a čitatelji u napetosti. Motiv grješne ljubavi u ratnom okruženju, profilirani likovi, oblik intimne ispovijesti (dnevnik) samo su neke od značajki te uspjele priče.

3. Iznevjerena očekivanja u novoj državnoj tvorevini (1919.–1945.)

“No, došao je rat, stubokom oborio države, krune, vladare, promijenio lice zemlji, ljude, žene, djecu, pa i običaje”, tako u *Nezavisnosti* piše 1919. zabrinuti stari *graničar*. Bjelovar je još uvijek sjedište županije, ali ne zadugo, jer 1924. novom administrativnom podjelom dobio je tek status kotara u kojemu su sud, dvije osnovne škole (dječaka i djevojačka) i gimnazija. Još uvijek nema električnu rasvjetu, bez kanalizacije je i javnog vodovoda, nema kupalište pa će česte polemike oko uređenja grada biti povodom za političke i osobne obračune. Početkom tridesetih godina 20. stoljeća grad je imao deset tisuća stanovnika.

Vrijeme između dvaju ratova vrijeme je suženih demokratskih sloboda, posebice nakon 1929. uvođenjem diktature. Istovremeno počinje i velika svjetska kriza.

Povremena gostovanja kazališta iz Zagreba i Osijeka³⁷, završne školske svečanosti, izložbe slika (M. Rački, A. Kuman, A. Kully), koncerti Goluba i Dvojnice, predavanja u Sokolskom domu i Hrvatskoj čitaonici, pjesme i proze u podlistku tjednika te knjige u nakladi bjelovarskih nakladnika – slika su kulturnog života Bjelovara tog vremena, a iz toga nije teško sagledati i književni.

U tisku je sve više eseja, osvrti, prikaza (pišu: V. Petz, M. Rojc, I. N. Jemeršić, J. Vrana, S. Rozgaj, A. Kuman, V. Jurčić, B. Aleksić, S. Bačić, D. Klobučar, J. Makanec, R.

³³ F. Pilek. *Pokopana sreća*. *Nezavisnost*, X, 45-46(1916.).

³⁴ F. Pilek. *Prekasno je*. *Nezavisnost*, X, 51(1916.), XI, 1-2(1917.).

³⁵ F. Pilek. *Srodne duše*. *Nezavisnost*, XII, 39-43(1918.).

³⁶ F. Pilek. *Iz Olgičinog dnevnika*. *Nezavisnost*, XII, 44-46(1918.).

³⁷ Kazališna proslava u Bjelovaru. *Nezavisnost*, XXI, 4(1928.), str. 3. Tom prigodom je u zgradi Hrv. sokola izvedena Okrugiceva pučka gluma “Šokica” s pjevanjem uz pratnju vojničkog orkestra.

Inoča od Joze Ivakića. *Bjelovarski vjesnik*, I, 39(1929), 3. Pučki komad s pjevanjem izveli su apsolventi zagrebačke državne glumačke škole 14.12.1929. u domu Hrvatskog sokola.

Povlašteno kazalište u Bjelovaru izvelo je 22.3.1936. Nušićeve komedije *Ožalošćena porodica* i *Narodni poslanik*, a tjedan poslije prvak zagrebačke drame A. Cilić igrao je u drami *Naš župnik kod bogatih*. Više u: Povlašteno kazalište u Bjelovaru. *Glas Bjelovara*, II, 12(1936.), str. 3.

Bićanić...), a sve manje izvornih književnih radova (pišu: J. Cvrtila, Z. Jušić-Seunik, N. Pavić, G. R. Senečić, Z. Perlić, M. Matočec ...). Prorijeđen je i izbor iz svjetske književnosti pa su Bjelovarčani uz djela M. Gorkog, L. N. Tolstoja, A. P. Čehova, S. T. Semjonova i M. Zoščenka mogli čitati još i priče O. Wildea, E. Pintera, R. L. Chandlera, A. Daudeta, Ch. Dickensa, Ch. Baudelairea, Ilf Petrova, S. Heyma, A. Huxleya, M. Twainea i dr.

Kulturno ozračje Bjelovara ranih dvadesetih godina 20. stoljeća još će nam biti bliže navedemo li dva koncerta na kojima su izvođena djela bjelovarskih glazbenika. Prvi, Golubov, održan je 10. veljače 1923. i tom su prigodom izvedene skladbe: *Šumska idila* I. Barešića, *Hrvatska je svoja* V. Stahuljaka, vesela igra *Neprilika kućnog učitelja* i dr. Drugi koncert priredile su Dvojnice na samom početku veljače 1923. u povodu Strossmayerova rođendana. Zborom je ravnao E. Černy, a V. Petz je govorio o đakovačkom biskupu.

U znaku *polemičkog eseja, socijalne književnosti*, naglog procvata *stvaralaštva za djecu* te specifičnog *ženskog pisma* odvijao se književni život drugog razdoblja.

3.1. Hrvatska je lakomisleno ušla u novu državnu tvorevinu, prvo Kraljevinu SHS, a potom u Kraljevinu Jugoslaviju. Prvotno oduševljenje brzo je splasnulo. Mnogi od intelektualaca nestali su s kulturne scene. L. Varga Bjelovarac umro je, o sudbini F. Pileka se više ništa ne zna, a i *Ivan Nepomuk Jemeršić* (Jezero, kraj Krapine, 1864. – Grubišno Polje, 1938.) svoje je javno djelovanje i književni rad gurnuo u stranu. Prolazio je teške trenutke, uvrede, napade kao i mnogi drugi rodoljubi.³⁸ Velikosrpska politika Jemeršića se nije mogla tek tako lako riješiti, jer bio je karizmatična osoba, pravaš, pisac mnogih djela, uglavnom namijenjenih pouci puka (*Hrvatski narod*, 1898.). Pisao je i pjesme u ranim danima, objavio je 1899. poveću pripovijest *Iz života za život*, zatim nekoliko putopisa i nekoliko knjiga o ulozi majke i žene u duhovnom preporodu hrvatskog naroda. Pripoviješću *U kupalištu* (1925.) još jednom je ugodno iznenadio svekoliko čitateljstvo više napetom i zanimljivom fabulom i vještom kompozicijom (priča u priči) negoli idealiziranim slikama svećeničke požrtvornosti. Neizravnu polemičnost možemo razumjeti i djelomice opravdati u vremenu kada je svećenstvo napadano sa svih strana.³⁹

Polemički intonirani eseji vrsnog intelektualca i pedagoga *Vlade Petza* (Đakovo, 1887. – Zagreb, 1970.) koji je u Bjelovaru boravio kratko (1918. – 1926.) ostavljali su u čitatelja dojam otpora i nemirenja s nastalim stanjem. U široj pedagoškoj javnosti

³⁸ O Jemeršiću neposredno poslije 1. svjetskog rata i o prilikama u Grubišnom Polju više u razgovoru Stjepana Bačića s Jemeršićem "Nekoć i sada". *Nezavisnost*, XV, 48(1921.), str. 1-2. *Nezavisnost* će Jemeršiću posvetiti još nekoliko članaka, posebice 1928., kada je posvuda obilježavana četrdeseta godišnjica njegova misnikovanja.

³⁹ O Jemeršićevu književnom radu više u: I. Pejić. *Neodoljiva moć riječi*. Bjelovar, 2002., str. 11-25.

Petz je već tada bio poznat kao didaktičar, pisac udžbenika.⁴⁰ Punu afirmaciju Petz je kao nastavnik Više pedagoške škole i Filozofskog fakulteta doživio za vrijeme 2. svjetskog rata i nakon njega.

Iskrivljavana tumačenja Strossmayerova jugoslavenstva Petz je pokušao osporiti u predavanju prije koncerta Dvojnica, početkom veljače 1923.: "To što je veliki Biskup htio – hoće danas sav hrvatski narod... duh se velikog pokojnika mračiti, jer se jugoslavenstvo krivo shvaća".⁴¹ Hrvatski narod sveden je na pleme, proživljava svoje teške dane. Sedamdeseta godišnjica rođenja Đure Arnolda povod je Petzu da uz sve odlike te domoljubne lirike progovori i o hrvatskom usudu: "On i sada sigurno negdje u prikrajku svoga doma sklada još koju elegiju tuge najnovijih dana, a možda mu s pogleda na sve ovo, što se zbiva – zastaje pjesnički polet, možda mu naviru... vlastiti stihovi rezignacije, što ih je napisao u poslanici svojem pobratimu Jovanu Hraniloviću:

"Gle, zašto da u takvom času bolnom
Ne ispjevamo svoju zadnju pjesmu?"⁴²

*Hrvatsko sokolstvo – središte hrv. nacionalno-kulturnog rada*⁴³, esej nastao u povodu dvadesetogodišnjeg djelovanja Hrvatskoga sokola u Bjelovaru, Petzu je prigoda da tu "pravu narodnu školu" prikaže u pravom svjetlu, jer za mladež je bio "dom i škola", za odrasle «sabiralište svega što je izravno i odlučno hrvatsko». Velikosrpska nastojanja za utapanjem Hrvatskoga sokola u Jugoslavenski zato i nisu uspjela. Ostala su bolna i mučna iskušnja, "...onda razlaz u razočaranju".

Uza sve elemente neizravne polemičnosti i stanovite političnosti eseji imaju i književne odlike te vrste. Posebice kada raspravlja o staroj i novoj umjetnosti.⁴⁴ Kao vrstan književni znalac, književni teoretičar i estetičar Petz precizno uočava da se stara umjetnost temelji na obliku (formi) i lijepom pa je naziva idealističkom, klasičnom – esteticizmom. Naturalizam je samo jedan od oblika destrukcije stare umjetnosti. Nova umjetnost napušta izvanjski svijet, polazi iznutra, iz ljudske duše te tako nastaju simbolizam, ekspresionizam i dr. Kao primjer nove destruktivne umjetnosti navodi Donadinijev *Bolni san*.

Na Dan proljeća (21. ožujka) progovorio je o obnovi moralnih vrijednosti: prosvjetljenju, božanskom produbljenju i nadasve čudorednom osvježanju u

⁴⁰ Vidjeti Petzove knjige: *Kakav ima da bude udžbenik* (1922.), *Eksperimentalna psihologija i njena primjena* (1924.), *O estetskom uzgoju u srednjim školama* (1926.).

⁴¹ Proslava Strossmayerova u Hrvatskom sokolu. *Nezavisnost*, XVII, 6(1923.), str. 3.

⁴² V. Petz. Đuri Arnoldu. *Nezavisnost*, XVIII, 8(1924.), str. 1.

⁴³ V. Petz. Hrvatsko sokolstvo – središte hrv. nacionalno-kulturnog rada. *Nezavisnost*, XX, 9(1926.), str. 1-2.

⁴⁴ V. Petz. Stara i nova umjetnost. *Nezavisnost*, XX, 14-18(1926.).

nastanku novog čovjeka, gospodara zemaljskih svjetova u kojemu iskri Božji plam i poslije toliko zala, pokolja, nesreća i ratnih trauma, egoizma, cinizma, lažnih obmana...⁴⁵

Profesor fizike, matematike, astronomije i filozofije u bjelovarskoj Gimnaziji *Slavko Rozgaj* (Karlovac, 1895. – Zagreb, 1978.)⁴⁶ u svojim se esejima-fantastičnim pričama, suprotno Petzu, uglavnom bavio globalnim, svjetskim pitanjima. Izleti u svemir dr. Klatića i prof. Milovana Irmića i opisi s elementima literarnosti najavljuju bogatstvo znanstvene fantastike koja će se afirmirati istom sedamdesetih godina. *Prokletstvo* je zacijelo najuspjelija Rozgajeva priča-esej jer u njoj je neizravno progovorio o dvoličnosti svijeta, naličju demokracije, terorizmu države nad pojedincem i alternativnim izvorima energije, od kojih je atomska aktualna i danas, naslutio je u fašizmu krvoločnog Moloha, zlouporabu znanosti i znanstvenika, a k tome još je anticipirao i znanstveno-fantastičnu književnost i mnoge književne "izlete u svemir."⁴⁷

3.2. Kulturnom i književnom bjelovarskom krugu i rođenjem i djelovanjem pripada i virovski učitelj *Đuro Sudeta* (St. Ploščica, 1903. – Koprivnica, 1927.). Velik broj čitatelja, a i prijatelja pratio je njegov rad, a neki od njih pisali su u tisku i prikaze djela (Josip Vrana, Josip Cvrtila...). Dvije knjige poezije (*Osamljenim stazama*, 1924., *Kućice u dolu*, 1926.) Sudeta je objavio za života, a treću, *Sutoni*, kako javlja Cvrtila u pismu, pripremio je za tisak. Iz pisama Cvrtila doznajemo i mnoge pojedinosti o nastanku *Mora*.

Sudeta je bio pjesnik sutonskih ugođaja, pastelnih boja, poluboj, slikar intime, malih stvari, pojava iz prirode, cvijeća, buba..., iskrene predanosti Bogu, ispovjednik svoje boli, čežnje za toplim mekim ležajem...⁴⁸

3.3. Dječju književnost u drugom razdoblju znatno su obogatili J. Cvrtila, M. Lovrak, Z. Perlić te E. i B. Špoljar. Dok punu afirmaciju Perlić doživljava u pričama za djecu nakon 2. svjetskog rata, Cvrtila se okreće pučkoj predaji i bajkovitom svijetu

⁴⁵ V. Petz. Obnova čovjeka. *Nezavisnost*, XX, 14(1926.), str. 5-6.

⁴⁶ Došavši u Bjelovar 1929. Rozgaj je ostao nekoliko godina pa je premješten. U Bjelovaru je ponovno 1939. Nakon 2. svjetskog rata doživljava punu afirmaciju popularizatora astronomije. O Rozgaju i boravku u Bjelovaru više u: Josip Vusić. *Bjelovarska Gimnazija od 1876. do 1978. godine. Bjelovarski zbornik* 7. Glavni urednik M. Medar. Bjelovar: MH, Ogranak, 2006., str. 133.

⁴⁷ Slavko Rozgaj. *Prokletstvo. Nezavisnost*, XXV, 37-45(1931.). Od "izleta u svemir" navedimo dva: Kroz srce svijeta. *Nezavisnost*, XXV, 6-9(1931.) te San dr. Klatića. *Nezavisnost*, XXV, 13(1931.), str. 6-7.

⁴⁸ O Sudeti i njegovom stvaralaštvu više u: Đuro Sudeta – pjesnik i pripovjedač. *Zbornik radova. Urednici I. Pejić i M. Šicel. Bjelovar – Zagreb, 2005. Vidjeti i: Đuro Sudeta u Virju: 1923.-1927. Urednik Dražen Podravec, fotografije Ivica Tišljar. Virje: Osnovna škola profesora Franje Viktora Šignjara; Bjelovar: Tiskara Horvat, 2002.*

legendi, Lovrak pak svakodnevnom životu djece na selu i većim proznim oblicima, romanu ponajprije, dotle braća Špoljar, Eduard i Branko, pišu dramske igre, igrokaze za djecu.⁴⁹

Josip Cvrtila (Jastrebarsko, 1896. – Buenos Aires, 1966.) u Bjelovar je došao 1927. i tu se susreo sa starim znancima – J. Vranom, suplentom na Gimnaziji, Antom Kumanom, profesorom risanja te učiteljem D. Klobučarom. Bio je već afirmiran dječji pisac s tri objavljene knjige: *Ivanjska noć* (1922.), *Tri dječaka* (1925.) te *Mali pelivan i druge priče i pjesme za mladež* (1926.). Boraveći u Bjelovaru sve do 1937., objavljuje još tri: *Gradić u dolini i druge pripovijesti* (1930.), *Ivanjska noć*, drugo izdanje. (1930.) te socijalni roman *Bijelo prijestolje* (1933.). Uz sve obveze učitelja, plodnog pisca, Cvrtila se uključio u kulturni život Bjelovara pa znamo da je govorio na otvorenju izložbe A. Kumana 29. ožujka 1931. i sudjelovao na završnoj školskoj svečanosti bjelovarskih osnovnih škola sa svojim igrokazima.⁵⁰

Ivanjska noć, zbirka bajkovitih priča za najmlađe, najuspjelije je Cvrtilino djelo koje se do 1995. pojavilo u četiri izdanja. Uvodna priča je *Ivanjska noć* i u toj noći svi se mogu razumjeti: ljudi, životinje, biljke... Čarobna je ta noć. Za razliku od drugih pripovjedača bajki Cvrtila je napisao i nekoliko priča nadahnutih Božićem, biblijskim legendama koje u našem narodu žive stoljećima. Ozračje dobrote, plemenitosti, praštanja stalno se provlači knjigom, a posebice najuspjelijim pričama: *Pustinjak i krijesnice*, *Priča o maslačkovoj sjemenci*, *Ukradeno sunce*, *Pčelica i leptirić*, *S djedom u Betlehemu*... Drugim svojim djelima Cvrtila nije uspio doseći virtuoznost, savršenost i spontanost *Ivanjske noći*.

U isto vrijeme, krajem dvadesetih i početkom tridesetih, u nedalekim Velikim Zdencima za djecu piše još jedan učitelj: *Mato Lovrak* (Veliki Grđevac, 1899. – Zagreb, 1974.). Njegovi likovi najčešće su dječaci sa sela koji su stalno u nekoj igri, poslu, ili popravljaju zapušteni mlin, ili otpjavaju iz snijega zatrpani vlak, idu na izlet, pomažu drugima u radu... Fabula je jednostavna, ritam pripovijedanja brz, bez suvišnih opisa prirode i nekih drugih usporavanja. Sve je svedeno na radnju, akciju. Radeći i družeći se, likovi se profiliraju sa svim svojim posebnostima kao pozitivne odnosno negativne osobe. Na tragu Molnarovih junaka Lovrak je izgradio djeci blizak svijet u kojemu su se mogli pronaći i s kojim su se mogli poistovjetiti. Romani su zato ubrzo stekli veliku popularnost, prevedeni su, s mnogo izdanja, a po njima

⁴⁹ O književnom stvaralaštvu braće Špoljar više u: Mladen Medar. Eduard Špoljar: književnik i kazališni redatelj. *Rusan*, I, 1(1991.), str. 59-64. Vidjeti i: Mladen Vezmarović. *Biografski leksikon Bjelovarsko-bilogorske županije* (rukopis). Od igrokaza E. i B. Špoljara najpoznatiji su: *Djeca glume*, Zagreb, 1940., *Zbirka igrokaza*, Bjelovar, 1938., *Malim glumcima*, Zagreb, 1942. te putopisna knjiga *Mi putujemo*, Zagreb, 1941.

⁵⁰ O Cvrtili, njegovu životu, boravku u Bjelovaru, književnom radu, izbjeglištvu više u: Josip Cvrtila. *Ivanjska noć i druge priče i pripovijesti*. Priredio i pogovor napisao Ilija Pejić. Bjelovar, 1995.

su snimljeni i filmovi. Mislim na dva najuspješnija: *Djeca Velikog Sela* (1933.), poslije nazvan *Vlak u snijegu* i *Družba Pere Kvržice* (1933.).

Odmak od fantastičnih, bajkovitih, sentimentalnih i melodramatskih sadržaja, a time i od većine djela tadašnje hrvatske književnosti (Nazor, Cvrtila, I. Brlić-Mažuranić...) pokazuje Lovraka kao samosvojnog autora koji slika stvarni život na selu i likove koji u njemu žive i odrastaju. Zato je s pravom to vrijeme Stjepan Hranjec, istraživač hrvatske dječje književnosti, nazvao *Lovrakovo doba*, jer on je afirmirao roman u dječjoj književnosti, hrvatsko selo sa svim socijalnim napetostima, unio stvarnost na stranice namijenjene djeci, a pritom nije previdio najvažnije: "dječja književnost: ona jest i mora biti u prvom redu estetska činjenica..."⁵¹ Svoje poglede na književnost za djecu Lovrak je iznio u eseju *Kakvu literaturu želi omladina?*⁵²

3.4. *Socijalna književnost*. Sve ekonomske, društvene i političke proturječnosti tridesetih godina 20. stoljeća mogle su se oslikati u velikim epskim formama kao što je roman. Dominacija seoskog romana i seoske pripovijesti, profiliranje tragičnih i tragikomičnih likova, stvaranje neobičnih situacija, gdje su se male ljudske sudbine zatekle u vrtlogu društvenih kretanja (krize, ratovi...), a zatim suosjećanje i razumijevanje proizašlo iz autorova neobičnog kuta gledanja (*Slavko Kolar*),⁵³ jasno pokazuju da se selo konačno izborilo za svoje mjesto u književnosti. Predočavanje teške i traumatične stvarnosti, propadanje imanja i raspad obitelji (*I. Dončević: Horvatova kći*, 1935., *Propast*, 1936., *R. Simeon: Jamari*, 1939.)⁵⁴ i uopće zapostavljanje lirskog izraza pred proznim i nije bilo idealno tlo za poeziju pa u tom kontekstu treba promatrati pojavu *Vladimira Jurčića* (Bjelovar, 1910. – Zagreb, 1945.).⁵⁵ Jurčić je

⁵¹ Stjepan Hranjec. *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 2006., str. 79.
O Lovraku kao autoru brojnih pripovjedaka i romana više u: *Mato Lovrak u hrvatskoj školi: književnoteorijski i didaktičko-metodički obzori*. Zbornik radova. Uredio V. Strugar. Bjelovar, 2000.

⁵² M. Lovrak. *Kakvu literaturu želi omladina*. *Napredak*, 1938., br. 10. Cvrtila se među prvima suprotstavio njegovim stajalištima pa je nastala žučna polemika. Više u: I. Pejić. *Književno-jezične i metodičke rasprave*. Bjelovar, 1997., str. 140-141.

⁵³ O Slavku Kolaru (Palešnik, kraj Garešnice, 1891.- Zagreb, 1963.), agronomu koji je veliki dio djetinjstva proveo u Čazmi, i njegovu stvaralaštvu više u: Miroslav Vaupotić. Proza. U: *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*. Priredio Vlatko Pavletić. Zagreb: Stvarnost, 1965., str. 363-367.

⁵⁴ Više o tim autorima i njihovim romanima u: Krešimir Nemec. *Povijest hrvatskog romana: od 1900. do 1945.* Zagreb: Znanje, 1998. Dončević je gimnaziju u Bjelovaru polazio 1921.-1925., potom je studirao agronomiju u Zagrebu 1932.-1935., bio novinar i urednik tjednika *Nova riječ* 1935.-1939. Nakon 2. svjetskog rata objavio je nekoliko romana.

⁵⁵ Najranije djetinjstvo Vladimir je proveo u Bjelovaru, gdje je završio osnovnu školu i prvi razred gimnazije. Njegov otac Nikola, dugogodišnji profesor na ovdašnjoj Gimnaziji, premješten je s obitelji 1923. u Gospić. U Zagrebu je Vladimir 1934. završio studij slavistike, a istom 1938. zaposlio se u gospičkoj Gimnaziji. Do 1938. već je imao objavljene četiri

uglavnom pjevao o životu na periferiji, predgrađu, malim ljudima, veziljama koje se s tugom dijele od svoga veza, čistačima cipela, malim šegrtima, zatvorenici... Svi oni čeznu za svijetlim vidicima, novim obzorima, prestanku patnji... Ta je poezija bila "iskaz njegovih dubokih ljudskih nemira, upravo njegov nemoćni vapaj i krik za boljim i ljepšim životom..."⁵⁶

Jurčić je, slično Matošu, oslikao svu bijedu hrvatskog licemjerstva spram domaće književnosti i umjetnosti uopće. Mnogi stvaraoci umrli su u bijedi i neimaštini, shrvani bolestima. Smrt je uzela ono najbolje. Istom poslije smrti o njima se počelo pisati i govoriti. A tko je kod nas književnik? "Čovjek bez zanimanja, bez ugleda, beskućnik, mizerija..."⁵⁷

U drugoj polovici tridesetih godina 20. st. pojavljuju se svojim pričama, novelama i pjesmama i pisci seljaci kao specifična varijanta socijalne literature. Izdavali su svoj almanah *Zbornik hrvatskih seljaka* i obrađivali sudbine seljaka u teškim ekonomskim i političkim prilikama. Od mnogo imena izdvajamo M. P. Miškinu i M. Matočec. Miškinine knjige prikazivane su u bjelovarskom tisku (*Trakavica, Krik sela*), a M. Matočec je u njemu i objavljivala (*Proštenje*).⁵⁸

3.5. Tridesetih godina jača *ženski pokret*, sve su češći napisi o položaju žena u društvu. Društvo hrvatskih književnica 1938. pokreće svoj *Almanah* u kojemu se pojavljuju Ivanka Laszowski, Dora Pfanova, Zlata Kolarić-Kišur, Karla Kolesarić, Zlata Perlić, Elza Kučera, Zdenka Marković, Božena Begović, Zdenka Jušić-Seunik...

Zdenka Jušić-Seunik (1905., Zagreb – Zagreb, 1989.)⁵⁹ ostavila je u prozama i pjesmama slike unutarnjeg svijeta sazdanog na nepremostivim preprekama zadanih

knjige poezije i jednu knjigu eseja: *Lirika tisuću devetsto trideset i druge* (s J. Hitrecom i I. G. Kovačićem) 1931., *U metropoli*, 1932., *Ogledalo vremena* (s P. Bakulom, V. Mađarevićem i N. Simićem) 1936. te *Na novom kolosijeku*, 1937. Knjiga eseja *Kako su umirali hrvatski književnici i umjetnici 1846.-1936.* (Zagreb, 1936.) najdojmljivije je njegovo ostvarenje. Vrijeme 2. svjetskog rata proveo je u Sarajevu da bi 1945., vrativši se u Zagreb, bio mučki ubijen. Poslije 2. svjetskog rata zadesila ga sudbina prešućivanja kao i mnoge druge književnike (Cvrtila, Budak, Jemeršić, Varga Bjelovarac, Vlašićak...).

O Jurčićevu stvaralaštvu više u: V. Jurčić: *Vječna straža. Izabrane pjesme*. Priredio Dubravko Horvatić. Zagreb-Bjelovar, 1993. Vidjeti i: Marica Kurtak, Vladimir Strugar: *Ogledalo vremena: život i književno stvaralaštvo Vladimira Jurčića*. Bjelovar, 1999.

⁵⁶ M. Kurtak, V. Strugar, o. c., str. 32.

⁵⁷ V. Jurčić. *Kako su umirali hrvatski književnici i umjetnici 1846.-1936.* Zagreb, 1936., str. 19.

⁵⁸ M. Matočec. *Proštenje*. Glas Bjelovara, III, 5(1937.), str. 3.

⁵⁹ Zdenka Jušić-Seunik polazila je gimnaziju u Bjelovaru i Zagrebu. U zagrebačkoj Gradskoj knjižnici radila je od 1939. do 1943., potom u Ministarstvu prosvjete od 1943. do 1944. Poslije rata korektorica je do 1956. u Društvu sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu. Uz Bjelovar bila je intimno vezana, s književnim radom započela je u ovom gradu suradnjom u *Nezavisnosti* krajem dvadesetih godina.

nam uloga. Slobodni neupravni govor, oponašanje misaonog tijeka gradbeni je postupak njezinih proza.

Pjesnik ni na samrti ne uviđa svoju sebičnost i zanemarivanje obitelji (*Pjesnikova smrt*)⁶⁰, a Bojan, neustrašivi pilot, heroj mnogih letova najednom se počinje plašiti visina i tada započinje njegov kraj (*Posljednji lijet*).⁶¹

Značajan gradbeni korak naprijed očit je u ovećoj pripovijesti *Krivnja*⁶² koja započinje osudom mlade majke koja je umorila svoje dijete da bi sačuvala dragoga; i dok društvo naglas iznosi svoje *mišljenje*, započinje druga, ovoj slična priča. Glavni lik okvirne priče otplovljava u novi svijet. Ljuba je Tomičina majka. Dijete je dobila u preljubu i svoj grijeh je mužu priznala. Misli da joj je oprostio, ali se grdno prevarila. Tomica naglo obolijeva, majka je u očaju pa kad uočava znakove sinovljeva ozdravljenja, sja od sreće. Njezinu sreću, ovaj put, muž ne dijeli. Zgranuta je. "Jest, dijete nije krivo, ali ono je uspomena koja se mrzi."⁶³ Zato se nije uključivala u diskusiju jer je apsurdna kad su svi osuđeni. "Zar vrijedi čovječji život, da se za nj toliko odriče? Tko ima jakosti i okrutnosti da ga razori, njega osude, ali osuđeni su i oni koji to ne mogu učiniti. Osuđeni su dok žive i nitko im ne može pomoći."⁶⁴ Umjesto uobičajene *majka i žena* ovdje se postavlja neobična dvojba: majka ili žena.

Lela je uspješna novinarka i književnica, intelektualka, ali i žena i majka s obvezama, k tome još i sa željama za slobodom i uživanjem... Kako sve pomiriti? Kad joj se napokon ukaže prilika, kad se razide s mužem, ne ostvaruje svoje davne želje, već upada u rezignaciju (*Svojim putem*, 1937.). Žena, glavni lik i u sljedećem romanu *Jedna žena* (1943.)⁶⁵ ne ostvaruje svoje želje jer nema odlučnosti i hrabrosti napraviti nužni korak, poći za muškarca kojega voli dok je muž u zatvoru. Koliko nam drugi sužavaju prostore slobode, još si više sami povećavamo svoju neslobodu. Osuđeni smo na vječnu krivnju, vječnu neslobodu...

U svojim prozama Z. Jušić-Seunik uglavnom varira motive krivnje, neslobode, straha, oprosta, preljuba, radosti, osude... Veličinu ljudske tragedije sagledava iz nekoliko kutova, najčešće u obliku unutarnjeg monologa. Izvanjska buka, glasovi okupljenog društva okvir je za radnje njezinih priča, a likovi su u njima najčešće podijeljeni. Prometejski nose terete nametnutih uloga, sizifovski su osuđeni na trajanje.

⁶⁰ Z. Jušić-Seunik. *Pjesnikova smrt*. *Nezavisnost*, XXIII, 13-16(1929.).

⁶¹ Z. Jušić-Seunik. *Posljednji lijet*. *Nezavisnost*, XXVI, 41-42(1933.).

⁶² Z. Jušić-Seunik. *Krivnja*. *Nezavisnost*, XXIV, 24-31(1930.).

⁶³ Z. Jušić-Seunik. *Krivnja*. *Nezavisnost*. XXIV, 29(1930.), str. 1.

⁶⁴ Z. Jušić-Seunik. *Krivnja*. *Nezavisnost*, XXIV, 31(1930.), str. 1.

⁶⁵ O tom i ostalim romanima Z. Jušić-Seunik više u: K. Nemec. *Povijest hrvatskog romana: od 1900. do 1945*. Zagreb: Znanje, 1998., str. 158.-162.

Pjesmama u slobodnom stihu (*Knjiga tišine*, 1943.) svela je ljudska očekivanja, iluzije i nade "na prostor što stijenj dogorijevajući osvjetljava". Ta poezija, ali i proza, nepravedno su ostajale po strani jer kritika nije uvažavala sve kontemplativne posebnosti ženskog pisma pa je nerijetko njezin opus vrjednovan kao "verbalno književno djelo" koje je ostalo "između umjetnosti s jedne strane i sociologije, historiografije i filozofije s druge strane."⁶⁶

Izvori i literatura

Bjelovar. Nezavisnost, I, 41(1907.), str. 2.

Bosiljčević, Kornelije. Zlatna zrnca za hrvatska srca. Druga hiljada. Naklada Hrv. narodne straže u Zagrebu. Štamparija Lav. Weissa, Bjelovar, 1913.

Bosiljčević, Kornelije. Zlatna zrnca. Karlovac: Knjigotiskara Dragutina Hauptfelda, 1916.

Bosiljčević, Kornelije. Iskre hrvatskog rodoljublja. Zagreb: Naklada Društva Svetojeronimskoga, 1917. Pučka knjižnica, knjiga CXCVI.

Bošnjak, Ivan. Kneževe hlače. Nezavisnost, IX, 22-24(1915.).

Bošnjak, Ivan. Tko je kriv? Tjednik bjelovarsko-križevački, XXVI, 30-31(1915.).

Bošnjak, Ivan. U višim sferama. Bjelovar: Tisak i naklada Lav. Weissa, 1915.

Bošnjak, Ivan. Zlatno ime. Tjednik bjelovarsko-križevački, XXVI, 25(1915.), str. 1-2.

Cvrtila, Josip. Ivanjska noć i druge priče i pripovijesti. Priredio i pogovor napisao Ilija Pejić, ilustrirao Krešimir Ivanček. Bjelovar: CID-PROM: HPKZ Ogranak, 1995.

Dvadesetogodišnjica. Nezavisnost, III, 39(1909.), str. 4.

Đuro Sudeta u Virju: 1923.-1927. Urednik Dražen Podravec, fotografije Ivica Tišljar. Virje: Osnovna škola profesora Franje Viktora Šignjara; Bjelovar: Tiskara Horvat, 2002.

Đuro Sudeta – pjesnik i pripovjedač. Zbornik radova. Urednici Ilija Pejić i Miroslav Šicel. Bjelovar: Bjelovarsko-bilogorska županija; Zagreb: HAZU, Razred za književnost, 2005.

Golub. Tjednik bjelovarsko-križevački, XXIII, 11(1912.), str. 3.

Hranjec, Stjepan. Pregled hrvatske dječje književnosti. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

Hrvatsko narodno pokrajinsko kazalište. Tjednik bjelovarsko-križevački, XXIII, 11(1912.), str. 3.

⁶⁶ Stanko Korać. *Hrvatski roman između dva rata*. Zagreb: A. Cesarec, 1974., str. 347.

- Inoča od Joze Ivakića. Bjelovarski vjesnik, I, 39(1929.), str. 3
- Jemeršić, Ivan Nepomuk. Hrvatski narod: knjiga za pouku hrvatskom seljaku i prijateljem našega naroda. Zagreb, 1998.
- Jemeršić, Ivan Nepomuk. Iz života za život. Zagreb, 1899.
- Jemeršić, Ivan Nepomuk. U kupalištu. U: Vedra duša: almanah hrvatskih katoličkih svećenika. Uredio I. J. Vlašićak. Knjiga 3-4. Virje, 1924.-1925. str. 144-169.
- Jurčić, Vladimir. Kako su umirali hrvatski književnici i umjetnici 1846.-1936. Zagreb: Naklada autorova, 1936.
- Jurčić, Vladimir. Vječna straža: izabrane pjesme. Priredio Dubravko Horvatić. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Bjelovar: Ogranak Matice hrvatske, 1993.
- Jušić-Seunik, Zdenka. Pjesnikova smrt. Nezavisnost, XXIII, 13-16(1929.).
- Jušić-Seunik, Zdenka. Krivnja. Nezavisnost, XXIV, 24-31(1930.).
- Jušić-Seunik, Zdenka. Posljednji ljet. Nezavisnost, XXVII, 41-42(1933.).
- Jušić-Seunik, Zdenka. Svojim putem. Zagreb, 1937.
- Jušić-Seunik, Zdenka. Knjiga tišine. Zagreb, 1943.
- Kazališna proslava u Bjelovaru. Nezavisnost, XXI, 4(1928.), str. 3.
- Klobučar, Dragutin. Iz sela. Nezavisnost, I, 41(1907.), str. 1-3.
- Klobučar, Dragutin. Osnutak Hrv. sokola u Bjelovaru. Nezavisnost, I, 25(1907.), str. 2-3.
- Klobučar, Dragutin. Seoska krčma. Nezavisnost, III, 11(1909.), str. 1-3.
- Klobučar, Dragutin. Seoski roman. Nezavisnost, VII, 44-51(1913.).
- Klobučar, Dragutin. Iz historije grada Bjelovara. Nezavisnost, XXII, 9-16(1928.).
- Kolarević Sanjin, Kruno. Ahasverijade na rastanku. Nezavisnost, I, 43(1907.), str. 4.
- Kolarević Sanjin, Kruno. Narodna lirika u umjetnoj poeziji. Nezavisnost, I, 12-13(1907.).
- Kolarević Sanjin, Kruno. Vječni Žid u Bjelovaru. Nezavisnost, I, 30-34(1907.).
- Korać, Stanko. Hrvatski roman između dva rata. Zagreb: A. Cesarec, 1974.
- Kurtak, Marica; Strugar, Vladimir. Ogledalo vremena: život i književno stvaralaštvo Vladimira Jurčića. Bjelovar: Ogranak HPKZ: Čvor, 1999.
- Lovrak, Mato. Djeca Velikog Sela. Beograd: Nolit, 1933.
- Lovrak, Mato. Družba Pere Kvržice. Zagreb: Binoza, 1933.
- Lovrak, Mato. Kakvu literaturu želi omladina? Napredak, 1938., br. 10.

- Mato Lovrak u hrvatskoj školi: književnoteorijski i didaktičko-metodički obzori. Zbornik radova. Uredio Vladimir Strugar. Bjelovar: Ogranak Hrvatskog pedagoško-književnog zbora: Čvor, 2000.
- Matočec, Mara. Proštenje. Glas Bjelovara, III, 5(1937.), str. 3.
- Medar, Mladen. Eduard Špoljar: književnik i kazališni redatelj. Rusan, I, 1(1991), str. 59-64.
- Nemec, Krešimir. Povijest hrvatskog romana: od 1900. do 1945. Zagreb: Znanje, 1998.
- Pejić, Ilija. Književno-jezične i metodičke rasprave. Bjelovar: HPKZ Ogranak, 1997.
- Pejić, Ilija. Neodoljiva moć riječi: studije i osvrti. Bjelovar: Linija: HPKZ Ogranak, 2002.
- Petz, Vlado. Proslava Strossmayerova u Hrvatskom sokolu. Nezavisnost, XVII, 6(1923.), str. 3.
- Petz, Vlado. Đuri Arnoldu. Nezavisnost, XVIII, 8(1924), str. 1.
- Petz, Vlado. Hrvatsko sokolstvo – središte hrv. nacionalno-kulturnog rada. Nezavisnost, XX, 9(1926), str. 1-2.
- Petz, Vlado. Stara i nova umjetnost. Nezavisnost, XX, 14-18(1926.).
- Petz, Vlado. Obnova čovjeka. Nezavisnost, XX, 14(1926.), str. 5-6.
- Pilek, Fran. Bojni zvuci. Naklada piščeve. Tisak i komis. naklada Lav. Weissa u Bjelovaru, 1915.
- Pilek, Fran. S moje česme: sabrane pjesme. Naklada piščeve. Tisak Lav. Weissa u Bjelovaru, 1916.
- Pilek, Fran. Pokopana sreća. Nezavisnost, X, 45-46(1916.).
- Pilek, Fran. Prekasno je. Nezavisnost, X, 51(1916); XI, 1-2(1917.).
- Pilek, Fran. Srodne duše. Nezavisnost, XII, 39-43(1918.).
- Pilek, Fran. Iz Olgičinog dnevnika. Nezavisnost, XII, 44-46(1918.).
- Pjesme Luje Varge Bjelovarca. Nezavisnost, V, 34(1911.), str. 2-3.
- Povlašteno kazalište u Bjelovaru. Glas Bjelovara, II, 12(1936.), str. 3.
- Pučka predavanja u Bjelovaru. Tjednik bjelovarsko-križevački, XXIII, 47(1912.), str. 2.
- Rozgaj, Slavko. Kroz srce svijeta. Nezavisnost, XXV, 6-9(1931.).
- Rozgaj, Slavko. San dr. Klatića. Nezavisnost, XXV, 13(1931.), str. 6-7.
- Rozgaj, Slavko. Prokletstvo. Nezavisnost, XXV, 37-45(1931.).

- S. B. [Stjepan Bačić]. Nekoć i sada: [razgovor s I. N. Jemeršićem]. *Nezavisnost*, XV, 48(1921.), str. 1-2.
- Strugar, Vladimir. Bjelovarsko-bilogorska županija. Bjelovar: Županija bjelovarsko-bilogorska: Čvor, 1996.
- Varga Bjelovarac, Lujo. U slavu 70-godišnjice Franje S. Kuhača. U: *Sretne ulice: Osječka čitanka*. Uredili Helena Sablić Tomić, Goran Rem. *Književna revija*, XXXIX, 3-6(1999.), str. 39-41.
- Varga Bjelovarac, Lujo. Mladome Hrvatu. U: *Mila si nam ti jedina...: hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Bašćanske ploče do danas*. Priredili J. Bratulić, V. Brešić, S. Damjanović, B. Petrač. Zagreb: Alfa, 1998., str. 247-248.
- Varga Bjelovarac, Lujo. Svojoj domaji Bjelovaru. *Nezavisnost*, I, 21(1907.), str. 1.
- Varga Bjelovarac, Lujo. Koračnica Hrvatskoga sokola u Bjelovaru. *Nezavisnost*, I, 25(1907.), str. 2.
- Varga Bjelovarac, Lujo. Hrvatskome seljaku iseljeniku. *Nezavisnost*, I, 48(1907.), str. 1-2.
- Varga Bjelovarac, Lujo. Sestri jedinici u tuđini. *Nezavisnost*, IV, 45(1910.), str. 1.
- Varga Bjelovarac, Lujo. Kćerci Zdenki. *Nezavisnost*, V, 6(1911.), str. 3.
- Varga Bjelovarac, Lujo. Čuj, sred cvieća! *Nezavisnost*, V, 34(1911.), str. 3.
- Varga Bjelovarac, Lujo. Aforizmi iz Stendhala. *Nezavisnost*, VI, 30(1912.), str. 2.
- Varga Bjelovarac, Lujo. Mir vam vječni – vječna slava. *Nezavisnost*, VI, 49(1912.), str. 1.
- Vaupotić, Miroslav. Proza. U: *Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća*. Priredio Vlatko Pavletić. Zagreb: Stvarnost, 1965.
- Vezmarović, Mladen. Lujo Varga Bjelovarac, naš pjesnik i književnik. *Naše vrijeme*, Bjelovar, 6. 8. 1997., str. 26.
- Vezmarović, Mladen. Biografski leksikon Bjelovarsko-bilogorske županije (rukopis).
- Vusić, Josip. Bjelovarska Gimnazija od 1876. do 1978. U: *Bjelovarski zbornik 7*. Glavni urednik M. Medar. Bjelovar: MH, Ogranak, 2006.

The Literary Life of Bjelovar during the first half of the 20th Century

Summary

In the introductory text, literary work of the writers from Bjelovar and its surroundings, called *Bjelovar's Literary circle*, is being observed in the totality of the cultural efforts during the first half of the 20th century. Many works scattered through press or, in the best case, bound in stiff covers, with unequal values, are being divided and critically valued with direct access in the creation of every author.

For easy reference the literary life is shown in two parts: *Faded Glory of the old Empire* (1900 – 1918) and *Betrayed Expectations in the New State Formation* (1919 – 1945).

Lujo Varga Bjelovarac and Fran Pilek, two native poets and narrators of the patriotic, war and social topics, are two dominant literary personalities of the first period which mostly coincides with the Croatian Modern era. At the same time we have many other writers: *The last supporter of the Illyrian Movement* Ivan Trnski, a folk writer and educator of common people, doctor, translator from Bulgarian and Russian Fran Gundrum Orlovčanin, multi task minister Ivan Nepomuk Jemeršić, theologian and folk writer Rudolf Vimer etc. The atmosphere of the pre-war Bjelovar Kruno Kolarević Sanjin depicted in its causeries while Dragutin Klobučar and Ivan Bošnjak are the authors of sketches from the country life.

The second period, better known as *the literature between two wars*, the time of the let down promises, bitter illusions, and sobering up, was marked with polemic tones, essays of the pedagogue Vlado Petz, essays-fantastic stories of Slavko Rozgaj, physicist and astronomer, blooming of children's literature (Josip Cvrtila, Mato Lovrak, Zlata Perlić, Eduard and Branko Špoljar), social theme domination and prosaic sorts (Vladimir Jurčić, Ivan Dončević, Rikard Simeon, Slavko Kolar, Mihovil Pavlek Miškina, Mara Matočec), appearance of women authors (Zdenka Jušić-Seunik, Zlata Perlić) with exceptional poetic realizations and deviations from common classifications (Đuro Sudeta).

In the end there is a list of the literature used in the final forming of synthesis, of the overview, as a starting point for further readings and researches in the end of which *Bjelovar's Homeland Reader* is going to be formed.

Keywords: Bjelovar's literary circle, children's literature, patriotic motifs, countryside stories, polemic essays, war themes, social motifs, women writings.

Autor: Ilija Pejić,
Narodna knjižnica "Petar Preradović"
Trg Eugena Kvaternika 11
43 000 Bjelovar
ilija.pejic@bjelovar.hr